

Halkların, etnik ve dini grupların ve azınlıkların haklarını aradıkları günleri yaşıyoruz, özellikle Türkiye’de. Bu, dünya çapında yaşanan bir gelişme. Bu tür arayışlar beş yüz yıl önce yoktu, çünkü bu yönde bir umut da yoktu - ne demokrasiyi duymuş olan vardı, ne azınlık ve insan haklarını. Gündem buysa hakları sınırlayanlar, değişikliği istemeyenler da vardır demektir. Neden istemedikleri konusu oldukça karmaşık: ister milliyetçilikle ilişkili kimlik sorunu deyin, ister çıkar; ister alışkanlık olarak görün, ister fobiye dönüşmüş ileriye dönük toplumsal korku ve güvensizlik. Bu kimselere bu yazıda ‘fail’ diyorum, hak arayana da ‘mağdur’. Konu bunların ‘geçmiş/tarih’ anlayışı.

Ama fail de mağdur da bu çekişmede her zaman doğrudan yer almış olmayabilir, (olabilir de). Milli devletler ve milliyetçilik yüzyıllarımızda insanlar kimliklerini dolaylı yollardan oluştururlar; ‘kendi’ saydıkları çevrelerine duygusal olarak bağlanırlar. Ve sonunda eskiden yaşananları kendileri yaşamış gibi konuşurlar, öyle hissederler ve ona göre davranırlar. ‘Sizden çok çektik’ gibi sıradan bir cümlenin ima ettiklerini düşünün. ‘Siz’ ve ‘biz’ varsayıyor, hatta ‘sen’ ve ‘ben’ düzeyine indirgeniyor aidiyet, kırgınlık ve öfke. Oysa olaylar ‘tarihte’ yer almışsa söz konusu olan olsa olsa ‘onlardır’: birileri birilerinden çok çekmiştir. Bu olayda bugünkü ‘bizlerin’ rolü hayalidir.

Bir örnek verirsem derdimi daha iyi anlatırım herhalde. Köyümüzde (ülkemizde, Balkanlarda da diyebilirsiniz) farz edelim yüz yıl (veya bin yıl) önce, bir aile öteki aileyi ezmiş iki kişiyi de öldürmüştür. İşin içine kimlik (aidiyet) karışmazsa, bugün, olay kapanmış sayılır. Suçlular ya ceza görmüştür veya yakalanmamıştır (paçayı kurtarmıştır) veya ölmüşlerdir veya ilgili ‘dosya’ zaman aşımından kapanmıştır. Kimse suçluların torunlarını cezalandırmaya hakkı yoktur. Ne de suçlamaya. Buna kalkışanlara ırkçı mı dersiniz, kan davası güden geri zekâlı mı, bilemem, ama böylelerine herhalde çağdaş ve dengeli insan denmez. Hitlerin torununa saldıranı düşünün; böyle bir girişimi nasıl haklı gösterebiliriz?

Gel gelelim, milliyetçi algılamaya tam da bu noktada sakatlığını gösterir. Bu dünya anlayışına göre millet canlı bir organizmadır ve geçmişten bugüne kesintisiz olarak var olmuştur. Millet bir bütün sayıldığında birinin yaptığı herkesi bağlar. Birinin yüz yıl önceki suçu bugünkü ‘torunu’ da suçlu kılar. Bir dedenin çekmiş olduğu acı ‘kendi acımız’ gibi yaşanır. Bu aidiyet bir saygı borcu olarak algılanır ve öyle dile getirilir. Ama bu anlayış alttan alta haksızlık, ırkçılık, mantıksızlık içerir ve belki en kötüsü kinin sürüp gitmesine neden olur. Bu tarih anlayışı barışmayı engeller. Masum insanları suçlu olarak görür. Yıllar öncesinde ‘birilerinin’ yaşadıkları ‘bizim ve sizin yaşadıkları’ biçiminde yeniden yaşatılır. Geçmişteki düşmanlıklar son bulmak bir yana tam tersine uydurma abartılarla daha da körüklenebilir. Bu duygulara milli önyargılar da diyebiliriz. Toplum içinde yaygın olan bağnazlığı anlamayanlar, bir zahmet, toplum içinde yeni kuşakları ‘eğiten’ yaygın ‘tarihi’ söylemlere bir kulak kabartsınlar. Bağnaz ideolojiler belli bir eğitimin sonucudur.

Aslında hep fail veya hep mağdur olmuş olan milletler yoktur; bir kitle bir süre fail bir süre mağdur olabilir. Ama her iki rolü de üstlenmiş olduklarını hakkaniyetle dile getirmezler. Milletlerin geçmişlerindeki tatsız ve başkalarını mağdur eden olayları (yaptıkları katliamları, yağmaları, haksızlıkları veya yenilgilerini) 'unuttukları' çok söylenmiştir. Milli tarih seçmecidir. İyi yanlar vurgulanır, olumsuzluklar suskunlukla geçiştirilir. Mağduriyet söylemi de sıkça bazı amaçlar için kullanılır: Karşı tarafı kötülemek veya taleplerine meşruiyet kazandırmak. Bu şartların egemen olduğu bir ortamda toplumsal barışın sağlanması hiç de kolay değil. Özellikle uzlaşma girişimini başlatanların bile bu tür bir 'tarih' anlayışını paylaştığı göz önüne de alındığında...

'Tarihimiz' dendiğinde şu (milli) manzarayla karşılaşırız: 'Biz' zembem suyu ile yıkanmışken 'öteki' şeytandan farksızdır. Ama sayıları az da olsa bu anlayışa karşı çıkan 'marjinal' bir kesim de var. Bu insanlar haksızlığa tepki olarak, kimi zaman ilişkileri dengelemek için veya gerçeğe duydukları saygı adına 'kendi' taraflarının olumsuzluklarını, mağduriyetin faili olduklarını hatırlatırlar. Çoğunluk onlara kuşkuyla bakar. Oysa bu insanlar hem dürüstler hem de yürekli.

Ama en ilginç, bazen, milliyetçilerle 'marjinal' dediğimiz kesim tıpatıp aynı şeyleri söyleseler bile rollerinin bütünüyle farklı olabiliyor. Örneğin, her yıl (güvenli) Atina'da yaşayan bazı Rumlar arasında tertiplenen 6/7 Eylül olaylarının anma günleri ile Türkiye'de bazı kimselerin tertiplendiği aynı anma günleri - aynı şeyleri söyleyip aynı fotoğrafları sergileseler de - yaptıkları bütünüyle farklıdır. Birinciler haksızlığa uğradıklarını sürekli hatırlatırlar. Kendi taraflarının bir eksiğini hiç görmezler. Karşı tarafı kötülerler. Şikâyeti ve suçlamayı öne çıkarırlar. İkinciler ise tam tersini yaparlar: kendi taraflarının sakatlıklarını sergilerler, suskunluğa terk edileni seslendirirler. İtirafı, özrü ve otokritiği öne çıkarırlar. Yani bu tür anma günlerinin işlevi yapılanlara göre belirlenmez, söylenenlerle konuşanların kimlikleri bir arada göz önüne alındığında belli olur. Tarafların amacı ve toplumsal mesajı farklıdır. Birinciler milli paradigmayı yeniden üretirler, ikinciler bu ideolojiyi deşifre etmeye çalışırlar.

Tarafların barışması sağlıklı bir tarih anlayışı gerektirir. İdeolojik tarih anlayışı bu yolda engeldir. Bundan dolayı haksızlığın hangi çerçevede ve çevrede 'itiraf' edileceği önemlidir. Milliyetçi ve ırkçı bir çevrede bu kesime karşı yapılanları döküp saymak milliyetçi anlayışa hizmet etmek (pratik) sonucunu doğurabilir. Bu acı bir durumdur. Dürüst ve cesur bir kimsenin ırkçılar tarafından istismarı hoş bir manzara değil. Sağlıklı ortak toplantılar her kesimin kendi eksikliklerini dile getirdiği toplantılardır: Monoton bir biçimde, failerin inatla geçmişi bilmezlikten

gelmediği, mağdurların bağnazlıkla suçlamalarda bulunmadığı toplantılardır.

*